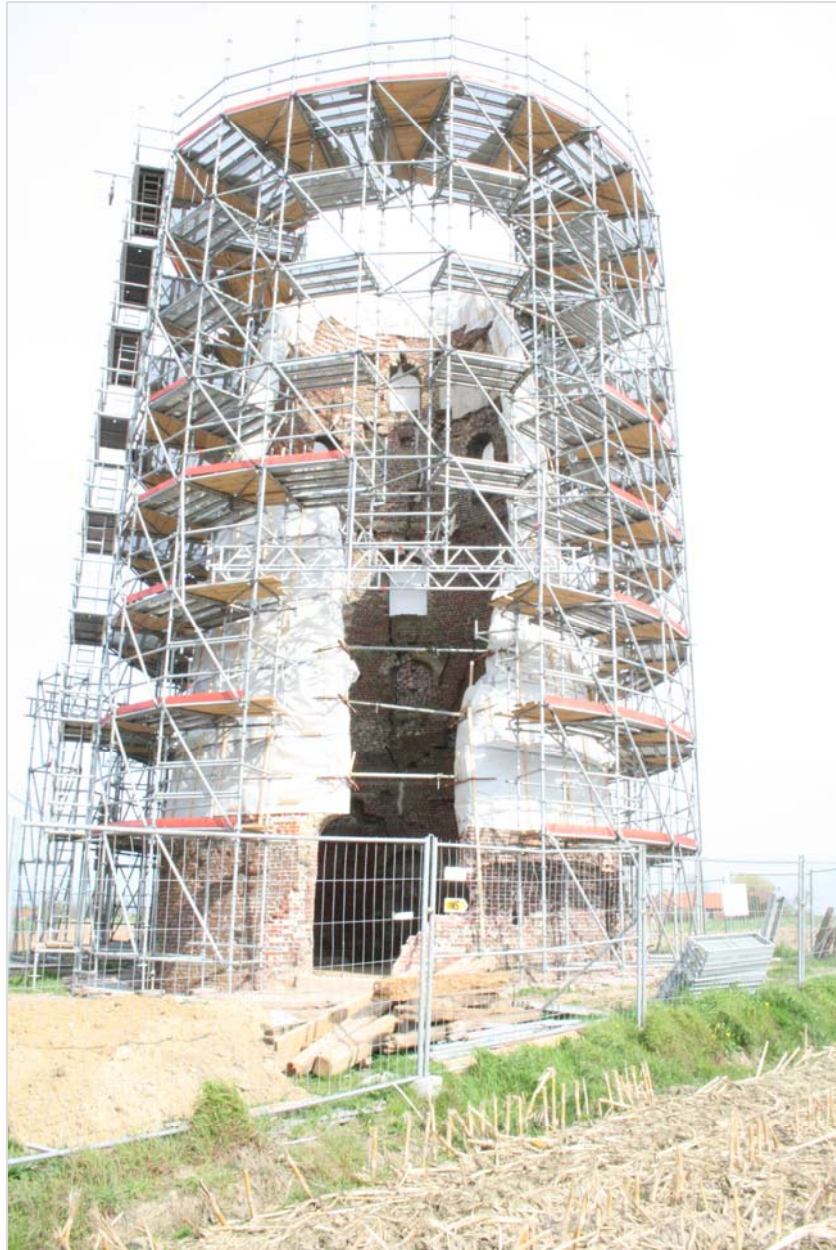

Archeologisch onderzoek Vredesmolen Klerken

Janiek De Gryse

RUBEN WILLAERT BVBA
Afdeling Archeologie

Colofon

Ruben Willaert bvba

Auteur: Janiek De Gryse

Foto's, tekeningen en plannen: Ruben Willaert bvba

In opdracht van: Gemeentebestuur Houthulst

© Ruben Willaert bvba, Sijsele, juli 2009

Niets uit deze uitgave mag vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie of welke wijze dan ook zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van Ruben Willaert bvba.

Ruben Willaert bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	1
1. Algemeen	2
1.1. Inleiding	2
1.2. Situering	2
1.2.1. Lokalisering	2
1.2.2. Fysisch-geografische gegevens	3
1.2.3. Bodemkundige gegevens	4
1.2.4. De Vredesmolen en zijn voorganger	5
1.2.5. De Vredesmolen tijdens WOI	5
1.2.6. Geofysisch onderzoek	16
2. Methodiek.....	17
2.1. Molen.....	17
2.2. Maalderij.....	18
3. Archeologische Resultaten.....	20
3.1. Werfcontrole	20
3.2. Opgraving	23
3.2.1. Molen.....	23
3.2.2. Maalderij	28
3.2.2.1. Sondering tegen de oostelijke muur van de maalderij.....	28
3.2.2.2. Sondering tegen de noordelijke muur van de maalderij	30
3.2.2.3. Vaststellingen in de westelijke muur van de maalderij	30
3.2.2.4. Vaststellingen t.h.v. het trappgat	31
4. Evaluatie en advies	32
4.1. Evaluatie.....	32
4.2. Advies.....	33
Bijlage: overzichtsplan.....	34

1. Algemeen

1.1. Inleiding

In het kader van dringende instandhoudingswerken werd in april 2009 archeologisch onderzoek uitgevoerd in de Vredesmolen van Klerken (prov. West-Vlaanderen), gelegen langs de Molenweg. Het onderzoek werd in opdracht van de gemeente Houthulst uitgevoerd door Janiek De Gryse (Ruben Willaert bvba), in het kader van de architectuuropdracht van de architecten Dries Vanhove (Krombeke) en Benoît Delaey (Brugge). De gemeente nam de financiering van dit onderzoek volledig op zich. De wetenschappelijke begeleiding was in handen van Pedro Pype (Ruben Willaert bvba). Het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed stond in voor de administratieve begeleiding van het project. Het onderzoek kreeg de opgravingsvergunning 2008/235 en de archeologische werkcode KL09M. Tijdens het archeologisch onderzoek werd een beroep gedaan op metaaldetectorspecialist Patrick Van Wanzele; de vergunning voor de metaaldetectie kreeg dossiernummer 2009/235(2).

Het terreinwerk nam 5 werkdagen in beslag (6 - 10 april 2009) en werd uitgevoerd door één archeoloog¹. De rapportage nam 6 werkdagen in beslag, met inzet van één archeoloog.

1.2. Situering

1.2.1. Lokalisering

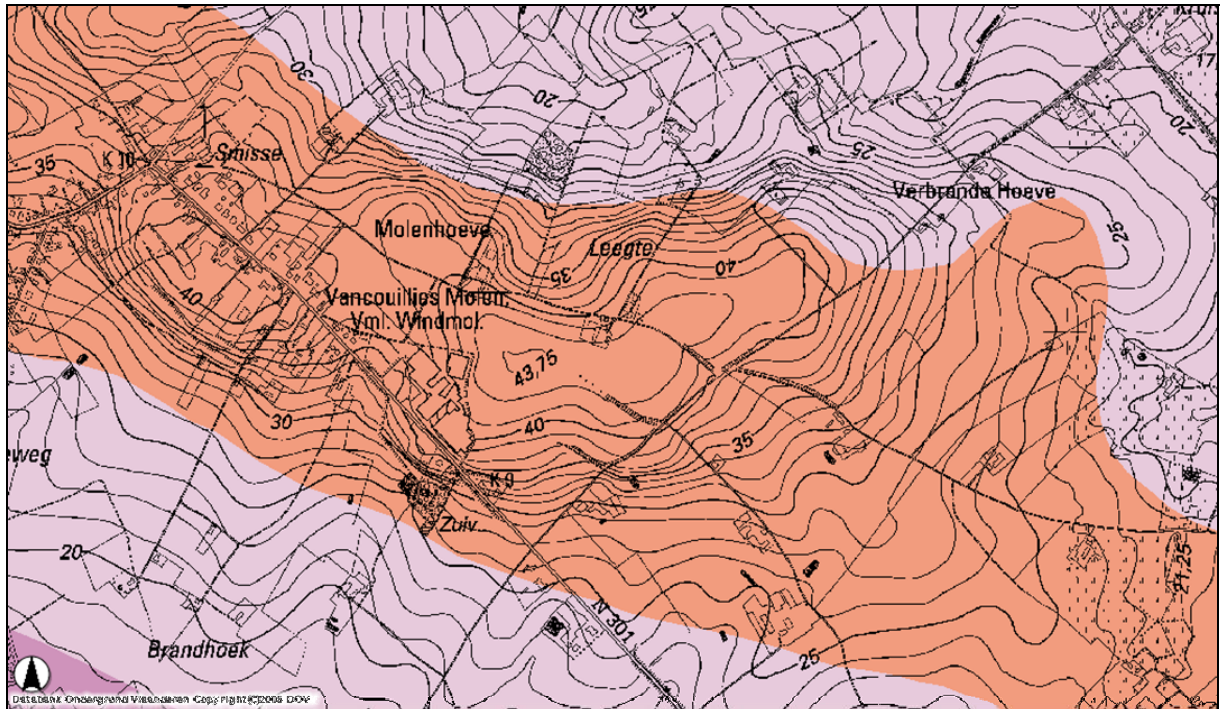

De molen bevindt zich in het noordoosten van de gemeente Houthulst, langs de Molenweg. Het archeologisch onderzoek werd verricht op perceel 485b (Afd. 4, Sectie A).

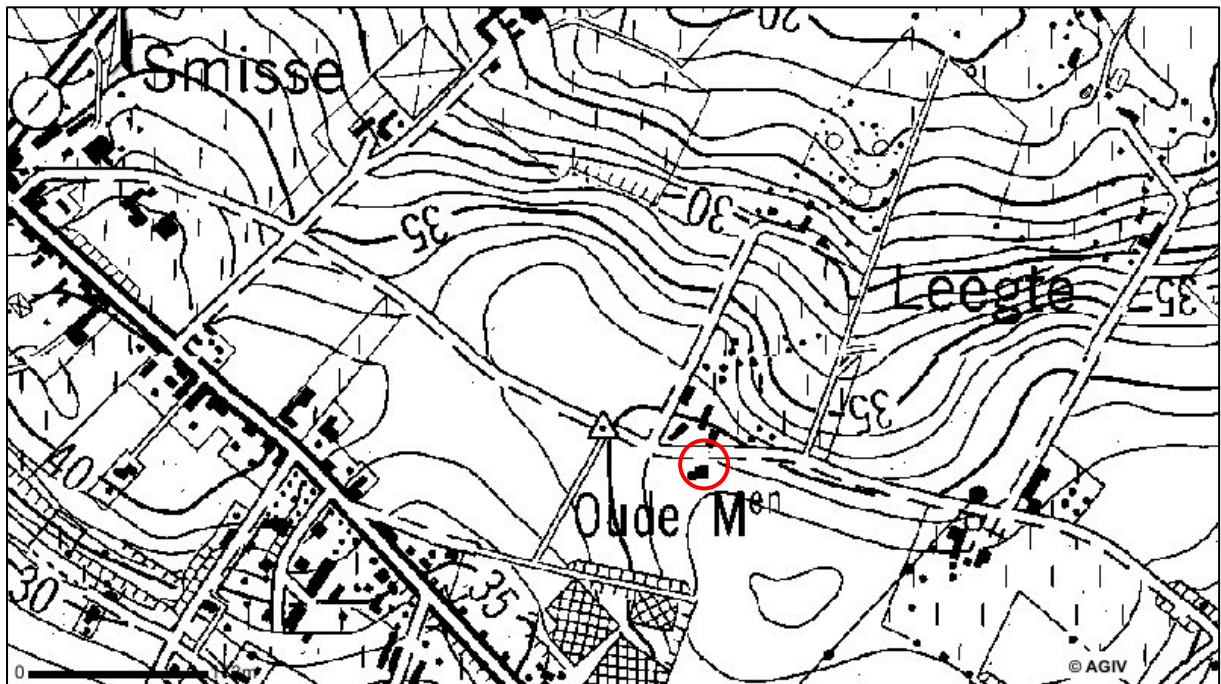
Figuur 1: Orthofoto met lokaliserings van de molen (www.geovlaanderen.agiv.be)

¹ We willen de gemeente Houthulst van harte bedanken voor de vlotte samenwerking! We willen ook aannemer Monument Vandekerckhove nv, en in het bijzonder Jens Windels, bedanken voor de aangename samenwerking!

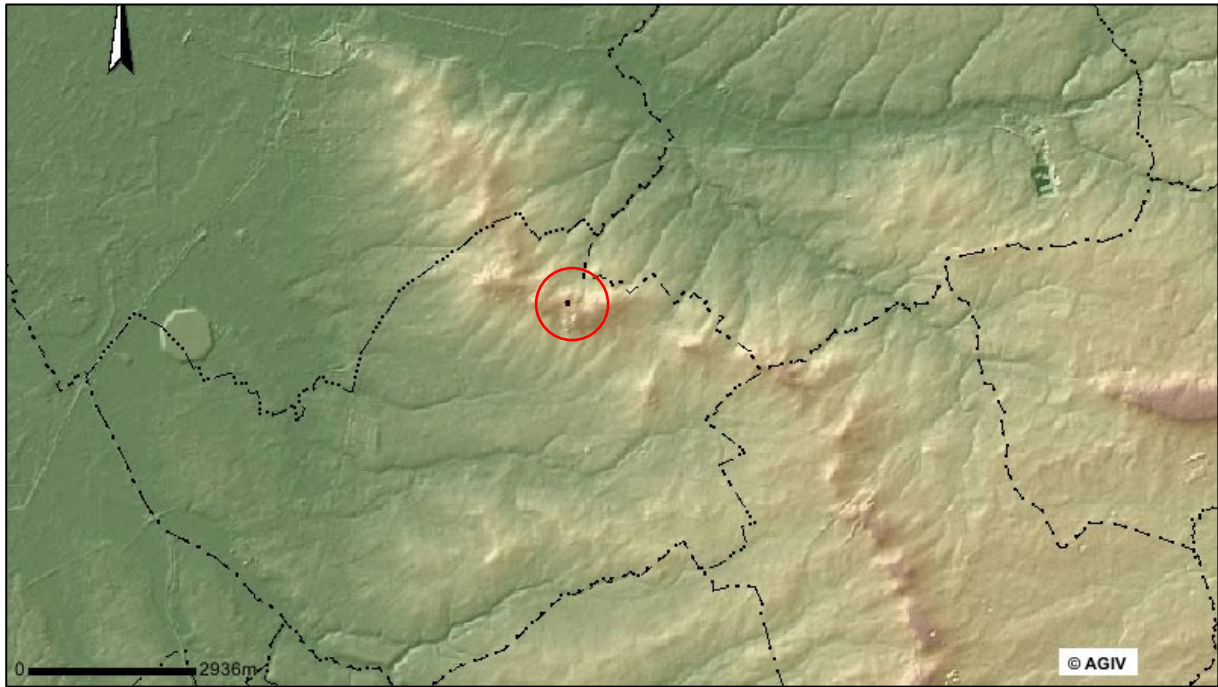
1.2.2. Fysisch-geografische gegevens

Figuur 2: Topografische kaart (www.geovlaanderen.agiv.be)

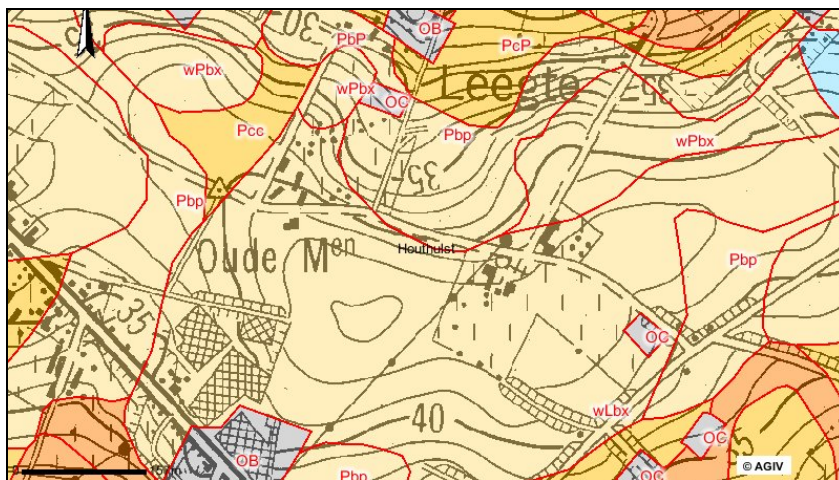
Figuur 3: Detail topografische kaart met lokalisering van de molen (www.geovlaanderen.agiv.be)

Figuur 4: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen met lokalisering van de molen (<http://dov.vlaanderen.be>)

In het noordoosten van Houthulst komt de zgn. Rug van Westrozebeke voor, met hoogteligging tot ca. 40m. Het hoogste punt van Houthulst, het gehucht 'Clercken Smisse', is gelegen op 43m boven de zeespiegel. Het dorp Klerken bevindt zich op 41m boven de zeespiegel, de kerk van Klerken op 37m boven de zeespiegel². De vredesmolen is gebouwd op het hoogste punt van Klerken.

1.2.3. Bodemkundige gegevens

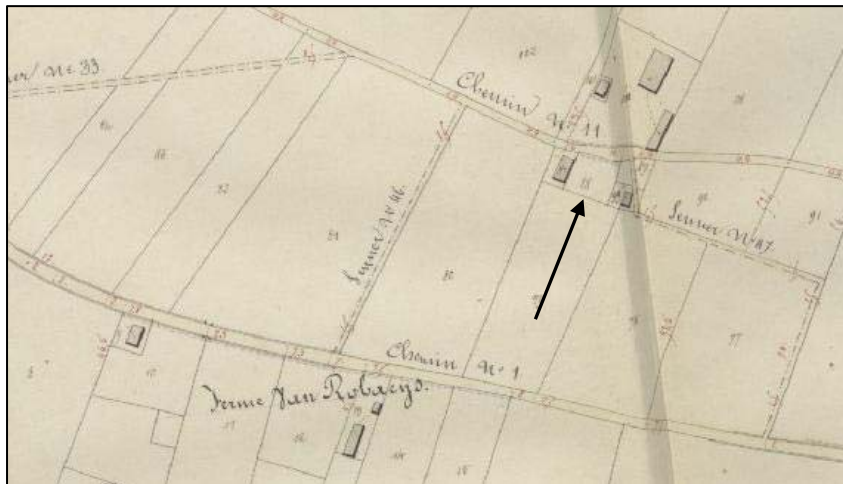
Figuur 5: Bodemkaart met lokalisering van het plangebied (www.geovlaanderen.agiv.be)

Op de bodemkaart staat het projectgebied gekarteerd als een droge zandleembodem met onbepaald profiel (wLbx).

² OLV Ter Engelen: 37,747m TAW (www.ngi.be).

1.2.4. De Vredesmolen en zijn voorganger³

Op de plaats van de huidige molen werd in 1766 een houten oliewindmolen opgericht door J.F. de Necker. In 1791 werd de molen verbouwd om ook graan te malen; vanaf dat ogenblik functioneerde de molen dus ook als graanwindmolen. Hiertoe werd de molenkast ingericht met drie zolders.

Figuur 6: Atlas der Buurtwegen. Situatie rond 1840 (www.giswest.be/artman/exec/search.cgi)

In 1879 liet L. Vandenbussche de houten molen vervangen door een stenen stellingmolen met een ijzeren galerij. De molen bestond uit een benedenverdieping (olieslagerij voor kool- en lijnzaad) en vier zolders (graanmolen). De zolders waren in gebruik als stapelzolder, meelzolder, steenzolder en kapzolder. In een bakstenen bijgebouw, aan de oostzijde van de molen, werd in 1880 een stoommachine geplaatst. Op die manier kon voortaan ook bij windstilte gewerkt worden. Wanneer dit bijgebouw, gekenmerkt door de aanwezigheid van een hoge schoorsteen, precies opgetrokken werd, is niet helemaal duidelijk. Het lijkt echter waarschijnlijk dat dit gebouw opgericht werd rond 1880. Mogelijk werden verbouwingswerken uitgevoerd in de jaren 1920. De olieslagerij, met kollergang, werd in 1901 verwijderd: oliemolens hadden op dat ogenblik hun economische nut verloren. De molen bleef echter in gebruik als graanmolen: tot het uitbreken van WOI werd in de molen graan gemalen.

De term Vredesmolen is uiteraard zeer recent; in het verleden werd de molen omschreven als Vandemoorteles, Van Coillies of Bussches molen.

1.2.5. De Vredesmolen tijdens WOI

In oktober 1914 werd Klerken ingenomen door het Duitse leger. Op 21 oktober 1914 viel ook het bos van Houthulst, het zgn. Vrijbos, in handen van de bezetters ondanks hevige weerstand van de Belgische soldaten. Het bos werd de kern van het Duitse verdedigingsstelsel: het werd een knooppunt van bunkers, munitiedepots, loopgraven,

³ DEVLIEGHER L. 1984, De Molens in West-Vlaanderen, Tielt, p. 222; CORNILLY J. 2005, Monumentaal West-Vlaanderen, dl. III, Brugge, p. 101; DORPSRAAD KLERKEN 1997, Dossier beschermingsaanvraag molenruïne als oorlogsmonument, Houthulst; Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AROHM, Monumenten en Landschappen 1999, Stenen windmolenruïne van de voormalige oliewindmolen (stellingmolen) genaamd Vandenbussches, Vandemoorteles of Balloeysmolen, beschermingsdossier DW002079, s.l.; DENEWET L., Klerken (Houthulst, West-Vlaanderen) op www.molenechos.org/molen.php?AdvSearch=893.

prikkeldraadversperringen edm. In het bos werd ook een netwerk van spoorwegen aangelegd met het oog op materiaalaanvoer naar en -afvoer van de frontlinie.

De molen langs de Molenweg werd door het Duitse leger vrij snel in gebruik genomen als observatiepost (fig. 7, fig. 9). Door zijn ligging op de heuvelkam net achter de lageregelegen IJzervallei bood de molen immers een wijds panoramisch zicht.

Figuur 7: Foto omstreeks 1916 © Gilbert Deraedt

Figuur 8: Britse trench map 03/07/1916 (Met dank aan Peter Chasseaud, Crown Copyright)

Figuur 9: Britse trench map 03/07/1917 (Met dank aan Peter Chasseaud, Crown Copyright)

Op de trench map van 3 juli 1917 wordt langs de Molenweg een *metre-gauge* spoorweg weergegeven⁴. De drie rode rechthoekjes ter hoogte van de molen wijzen op de aanwezigheid van dugouts of (betonnen) schuilplaatsen⁵.

Figuur 10: Luchtfoto uit 1917 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 2539)

Op fig. 10 is duidelijk te zien dat zich in 1917 rond de molen heel wat gebouwen bevonden, die vandaag niet meer bewaard zijn. Wat de precieze functie van deze gebouwen was, is niet helemaal duidelijk. Het zou interessant zijn om via een beperkt archivalisch onderzoek na te gaan of alle gebouwen op de luchtfoto wel deel uitmaken van de oorspronkelijke molensite. De mogelijkheid bestaat immers dat bepaalde constructies opgetrokken zijn tijdens WOI en bijgevolg louter een militaire functie hebben.

Interessant is de vaststelling dat zich ten oosten van de maalderij een lineaire structuur met diagonaal verloop bevindt. Volgens Peter Chasseaud moet deze waarschijnlijk geïnterpreteerd worden als een *cable trench* (begraven kabels)⁶. De witte verkleuring op de foto, aan weerszijden van dit spoor, wijst erop dat men onderhoudswerken aan het uitvoeren is.

⁴ De breedte van een *metre-gauge* spoorweg bedraagt binnenwerks 1m.

⁵ Met dank aan Peter Chasseaud. Prof. Peter Chasseaud: FRGS School of Earth & Environmental Science, University of Greenwich, Department of Military Cartography (GB).

⁶ Met dank aan Peter Chasseaud.

Figuur 11: Luchtfoto 30/09/1917 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 7335)

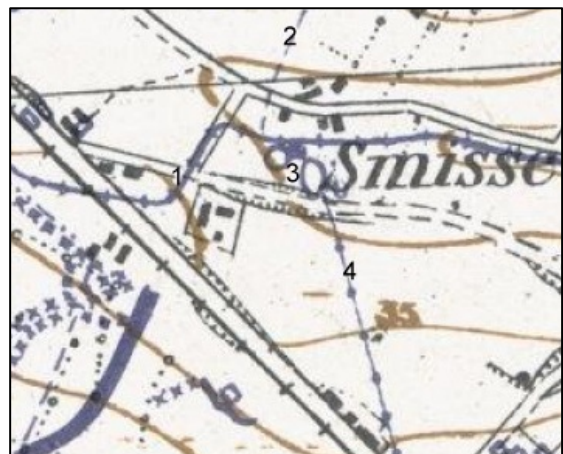
Op de luchtfoto van 30/09/1917 zijn de loopgraven ten zuiden van de Klerkenstraat duidelijk zichtbaar. Loopgraaf 1 wordt op de *trench maps* aangeduid als *Faust trench*; loopgraaf 2 als *Gounod trench* en loopgraaf 3 als *Delibes trench*. De namen van de loopgraven blijken op muziek geïnspireerd te zijn: zowel Gounod (1818-1893) als Delibes (1836-1891) zijn immers Franse componisten. 'Faust' is een opera van Gounod, die ironisch genoeg handelt over het algemeen verlies van waarden.

Het gebied ten noordwesten van de molen, de zone rond *Ferme du Bijou*, blijkt reeds zwaar gebombardeerd te zijn. Rond de molen zelf komen vrijwel geen bomkraters voor.

Figuur 12: Franse kaart 31/10/1917 (© Koninklijk Legermuseum Brussel)

De omgeving van de molen ziet er op deze Franse kaart van 31/10/1917 ongeveer identiek uit zoals op de Britse kaart van 03/07/1917. Opmerkelijk is wel dat de *metre-gauge* spoorweg (1) op de Franse kaart niet langs de Molenweg, maar ten zuiden van de molen weergegeven is. In de buurt van de molen wordt verder een landweg aangeduid (2), mogelijke artillerie posities (3) en een telegraaflijn (4).

Figuur 13: Veroverde Duitse observatieballon van het Parseval-Sigsfeld type (© Koninklijk Legermuseum Brussel)

Interessant is ook de vaststelling dat op fig. 12 ten noorden van de Klerkenstraat de term *Drachen* voorkomt. Drachen-groepen kwamen in alle sectoren van het front voor, minstens één per korps en mogelijk zelfs één per divisie⁷. Hun belangrijkste taak was het lokaliseren van vijandelijke artillerie posities. Hiervoor werden verkenningballonnen ingezet (fig. 13). De Drachen-groepen maakten deel uit van de *counter-battery* organisatie, samen met de grondobservatieposten, zoals in de molen, de *Feldfliegerabteilungen*, de *Schallmesstrups* en de *Lichtmess-trups*.

⁷ Met dank aan Peter Chasseaud.

Figuur 14: 10 maart 1918 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 10304c97)

Uit de luchtfoto van 10 maart 1918 blijkt vooreerst dat de omgeving van de molen al vrij zwaar gebombardeerd is: zowel ten noorden als ten zuiden van de molen komen heel wat bomkraters voor. Op fig. 14 is ook duidelijk te zien dat zich ten zuiden van de molen heel wat lineaire structuren bevinden. De molensite, met inbegrip van de molenhoeve, is duidelijk een zeer belangrijk communicatiecentrum.

Heel wat sporen zijn moeilijk te identificeren: op het eerste zicht zien alle lineaire sporen eruit als landwegen. Bovendien dient men er rekening mee te houden dat dergelijke sporen vaak meerdere functies hadden. Ter hoogte van nr. 1 bevindt zich in elk geval een spoorweg; op de luchtfoto van 12/4/1918 komt immers boven deze lineaire structuur de vermelding *decauville* voor. Op de *trench maps* wordt echter de term *metre-gauge* spoorweg gebruikt. Waarschijnlijk bevindt zich langs nr. 2 ook een *decauville*: een lichte en gemakkelijk verplaatsbare spoorweg met geringe spoorwijdte (smalspoor), bestaande uit kant en klare, op stalen dwarsliggers gemonteerde delen spoor. De breedte van een *decauville*-spoorweg bedraagt binnenwerks 60cm; de breedte van een *metre-gauge* spoorweg bedraagt binnenwerks 1m.

Figuur 15: 1/4/1918 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 11224c87)

Op de luchtfoto van 1 april 1918 is de spoorweg langs de Molenweg duidelijk zichtbaar (7). Opnieuw zijn de landwegen ten zuiden van de molen duidelijk zichtbaar (1,2,3,4,8,9)⁸. 5 is waarschijnlijk een *telegraph airline*, zoals ook aangeduid op fig. 12. In dit geval lijkt het niet te gaan om een constructie op palen, vermits er op de luchtfoto's geen schaduwen te zien zijn, maar om ingegraven kabels of kabels die op de grond liggen. 6 is ofwel een landweg ofwel een *cable trench*. Op basis van latere luchtfoto's (fig. 16) kunnen we afleiden dat langs landweg 1 een smalspoor liep. Ter hoogte van 8 bevinden zich mogelijk batterij posities langs de weg.

⁸ Met dank aan Peter Chasseaud.

Figuur 16: 12/4/1918 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 11494)

Fig. 17 is één van de weinige luchtfoto's waarop de molen als observatiepost vermeld wordt.

Figuur 17: 12/4/1918 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 11496)

Figuur 18: 12/4/1918 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 11496 ter)

Figuur 19: 12/4/1918 Detail (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 11496 ter)

Fig. 19 is de enige luchtfoto waarop rond de molen twee loopgraven te zien zijn⁹. De functie van deze *trenches* is niet helemaal zeker, maar waarschijnlijk maakten ze deel uit van het lokale verdedigingssysteem van de molen.

⁹ Met dank aan Peter Chasseaud.

Figuur 20: 21/6/1918 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 14701)

Figuur 21: 21/6/1918 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 14707ter)

Fig. 21 levert opnieuw interessante informatie op. Ten zuiden van de molen blijkt zich een telefoonlijn te bevinden. Het smalspoor ten westen van de molen blijkt opgegeven te zijn (*decauville enlevé*).

Op fig. 22 zien we de situatie op 25/9/1918, slechts enkele dagen voor het bevrijdings-offensief.

Figuur 22: 25/9/1918 (© Koninklijk Legermuseum Brussel, nr. 21284)

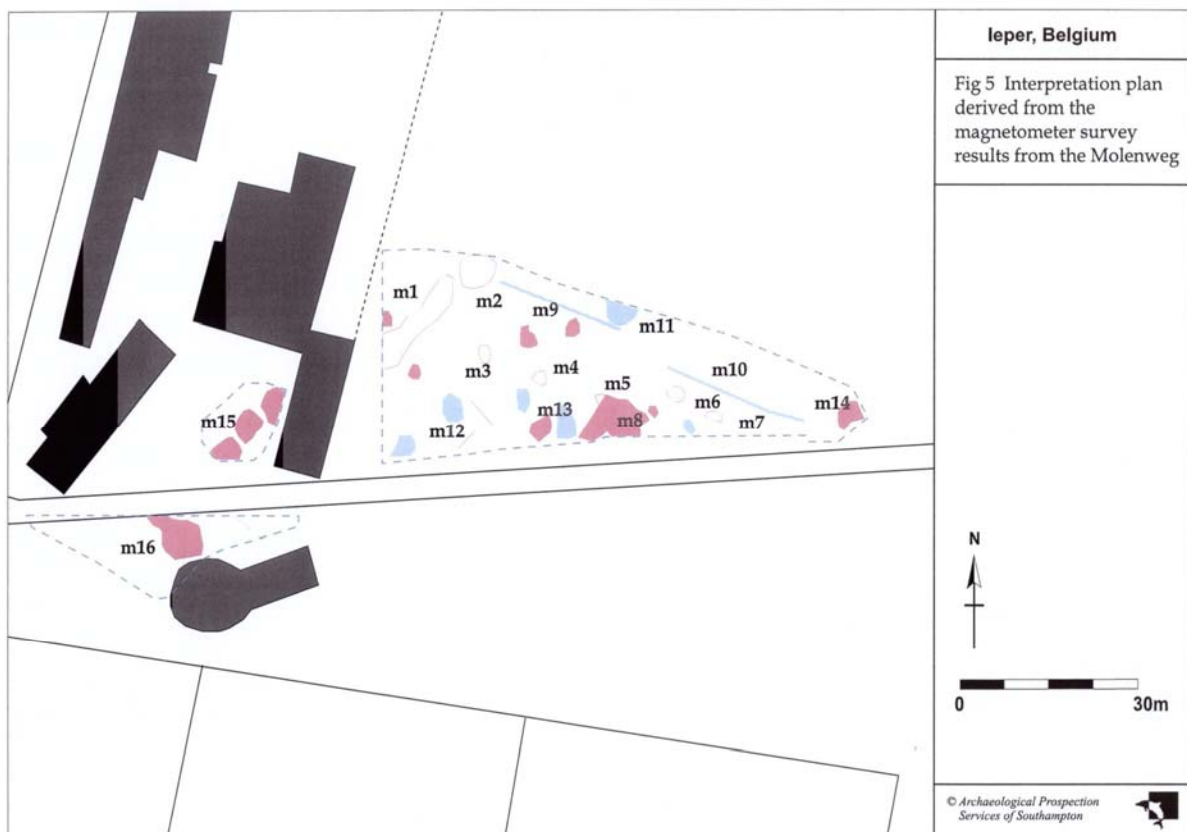
Op 28 september 1918 werd door het Belgisch leger het bevrijdingsoffensief ingezet. De Belgische troepen slaagden erin om het bos van Houthulst op één dag volledig in te nemen. Op 29 september 1918 werd ook de molen heroverd door het 2de, 3de, en 12de linieregiment van het Belgisch leger. Het eindoffensief ging gepaard met het verlies van zeer veel soldatenlevens.

Fig. 23 toont de situatie van de molen na WO1: een molen zonder kap en met een vervallen ijzeren stelling. De westelijke en oostelijke bijgebouwen en de schoorsteen verkeren in een ruïneuze toestand.

Figuur 23: Naoorlogse foto

1.2.6. Geofysisch onderzoek¹⁰

In 2005 werd, op vraag van het toenmalige IAP (huidig VIOE), geofysisch onderzoek uitgevoerd rond de molen. Het ging om magnetometrisch onderzoek, uitgevoerd door de Universiteit van Southampton¹¹. De grootste onderzochte zone bevindt zich ten noorden van de Molenweg (m1-m14). Een kleinere zone bevindt zich eveneens ten noorden van de Molenweg, tussen de bedrijfsgebouwen (m15). Een laatste zone tenslotte bevindt zich ten zuiden van de Molenweg (m16). Het onderzoek leverde weinig sporen op, die met zekerheid geïdentificeerd konden worden en in verband gebracht konden worden met WOI. Enkel m1 werd omschreven als mogelijke loopgraaf, hoewel een identificatie als drainageleiding niet kon uitgesloten worden.

Figuur 24: Magnetometrische metingen, uitgevoerd door de universiteit van Southampton

¹⁰ Met dank aan het VIOE en meer bepaald Marc Dewilde voor het ter beschikking stellen van het rapport.

¹¹ STRUTT K. & JOHNSON P. 2005, The Molenweg at Klerken and the German Command Redoubt, near Ieper: Geophysical Survey Report February 2005, Report n° SREP4/2005. University of Southampton.

2. Methodiek

2.1. Molen

Figuur 25: Toestand van de molen bij aanvang van het onderzoek

Wat de molen betreft, was het bij aanvang duidelijk dat het archeologisch onderzoek zich omwille van de veiligheids- en stabiliteitsrisico's zou beperken tot enkele lokale vaststellingen. De molen verkeert sinds enkele decennia in slechte toestand; door een bijkomende instorting t.g.v. een storm in 2006 is de toestand zeer precair geworden. Aan de westzijde is over de volledige hoogte een spleet ontstaan, zodat de opstaande muren niet meer onderling verbonden zijn. Na het ruimen van het puin was bovendien gebleken dat de fundering van de molen zeer oppervlakkig was en dat de bodem onder de fundering over een grote afstand volledig uitgespoeld was (cfr. 3.2.1.). Ook onder de vloerplaat bleek de bodem lokaal uitgespoeld te zijn.

In een eerste fase werd de zone ter hoogte van de toegangspoort onderzocht; deze zone was immers nog niet verstoord door infiltratie van water. De bodem werd manueel laagsgewijs onderzocht tot op het niveau van S1 (cfr. 3.2.1.). Haaks op S1 werd handmatig een sondering gemaakt om de aard en de diepte van deze structuur te bepalen. In een eerste fase werd ca. 1,6m² gesondeerd tot op 38,96m TAW; in een volgende fase werd 0,8m² gesondeerd tot op 38,01m TAW¹². Omdat de onderkant van S1 tijdens de sondering

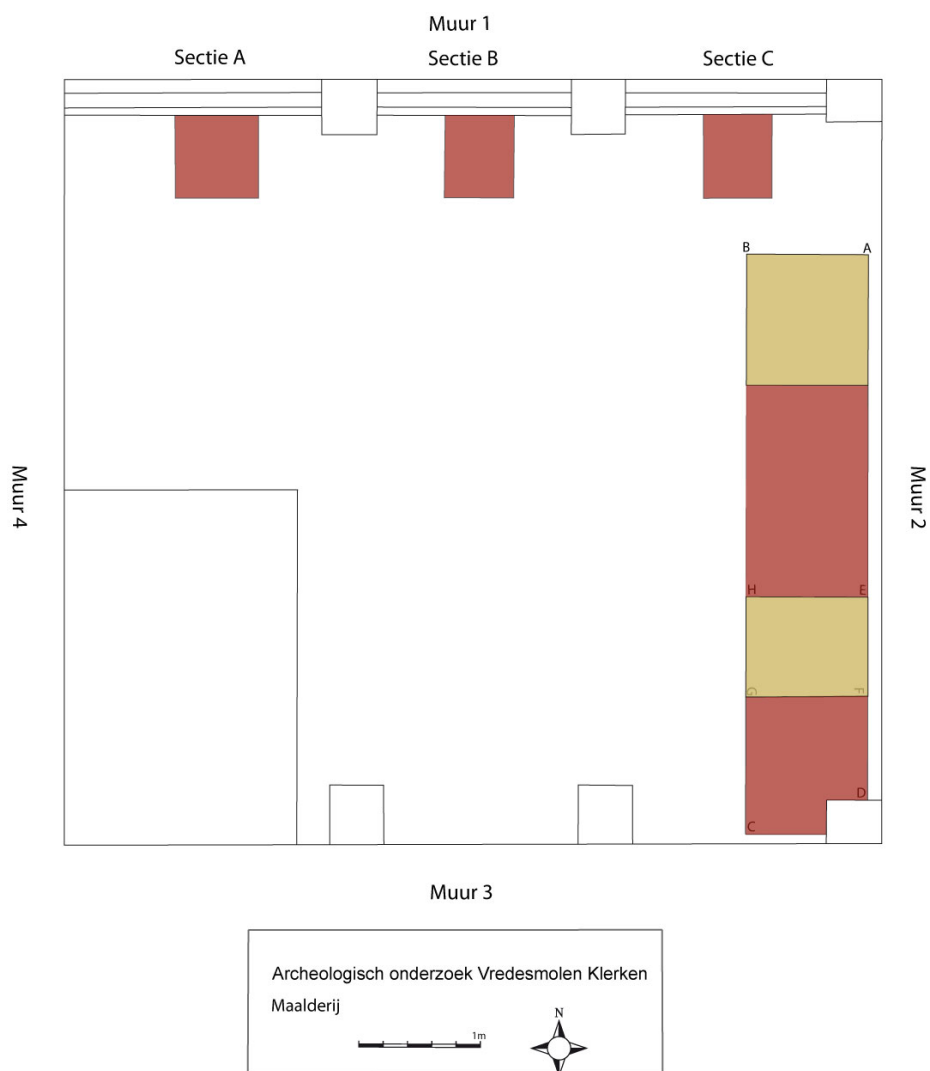
¹² Het geodetisch punt Cb24 (36,016m TAW) werd overgebracht naar de toegangspoort van de molen (41,626m TAW) (www.ngi.be). De toegangspoort werd gebruikt als voorlopig vast punt voor de topgrafische opmetingen in de molen en de maalderij.

niet bereikt werd, werden in het vullingspakket enkele boringen m.b.v. een edelmannboor uitgevoerd.

Het verlengde van S1, onder de vloerplaat, kon omwille van veiligheidsredenen niet in detail onderzocht worden. De structuur werd gefotografeerd en zo nauwkeurig mogelijk geregistreerd.

Alle archeologische structuren werden ingetekend met een *total station*.

2.2. Maalderij

Figuur 26: Plattegrond maalderij met lokalisering van de sonderingen

In de maalderij werd op ca. 11,5cm van de oostelijke muur een sondering met een opp. van 4,9m² uitgevoerd. Bij het opkuisen van de bakstenen vloer was immers gebleken dat deze zone volledig verzakt was. De bakstenen werden zorgvuldig uitgebroken, zodat ze tijdens de restauratie van de maalderij eventueel herbruikt konden worden. In een eerste fase werd gesondeerd tot op 46cm t.o.v. het huidige bakstenen vloerniveau (fig. 26, rood). Omdat het niet duidelijk was of bepaalde verkleuringen in de bodem, onder het puinpakket, al dan niet

van natuurlijke aard waren, werd lokaal gesondeerd tot op 56-60cm t.o.v. het vloerniveau (fig. 26, beige).

Op vraag van de architecten en n.a.v. de mondelinge getuigenissen werden drie bijkomende sonderingen uitgevoerd tegen de noordelijke muur van de maalderij (muur 1). Sondering Sector A (0,41m²) werd onderzocht tot op 18cm t.o.v. het vloerniveau; sector B (0,32m²) tot op 17cm t.o.v. het vloerniveau; sector C (0,39m²) tot op 24cm t.o.v. het vloerniveau. Gezien in deze sonderingen geen archeologische structuren aangetroffen werden, werd geen verder onderzoek uitgevoerd.

In de westelijke muur van de maalderij (muur 4) bevond zich een opening, waarvan sommigen vermoedden dat ze in verband te brengen was met de uitgegraven structuur in de molen. Er werd dan ook heel wat aandacht besteed aan de registratie hiervan (cfr. 3.2.2.3.).

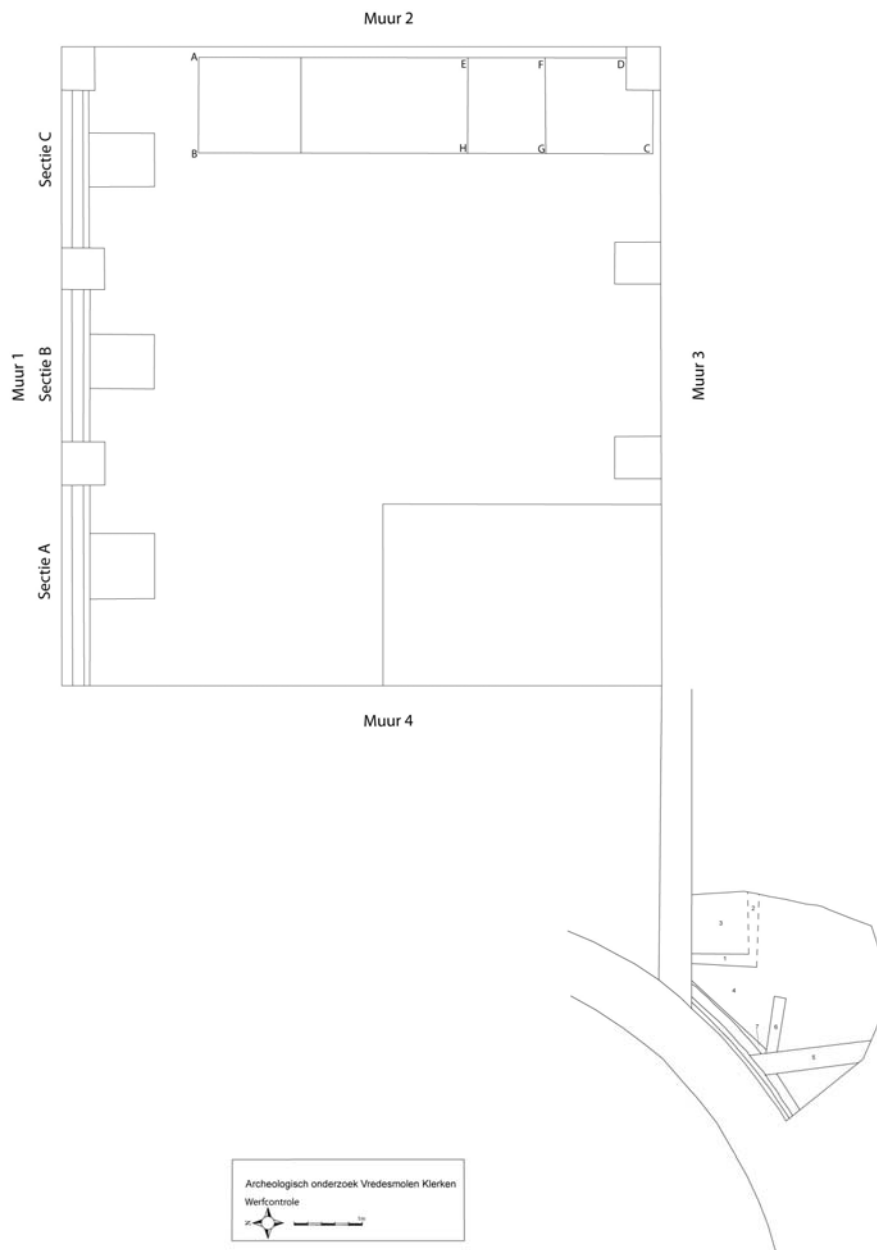
De maalderij, alsook alle sonderingen werden ingetekend met een *total station*. Wat de sondering tegen de oostelijke muur van de maalderij betreft, werden alle profielen zorgvuldig opgekuist en gefotografeerd. Profiel A-B werd analoog ingetekend op 1:20 en beschreven. Wat de sonderingen tegen de noordelijke muur van de maalderij betreft, werden alle profielen zorgvuldig opgekuist en in detail gefotografeerd.

Het puinpakket uit de sonderingen tegen de oostelijke maalderijmuur werd volledig gecontroleerd door een metaaldetectorspecialist. De vondsten die hierbij aan het licht kwamen, werden stratigrafisch ingezameld.

3. Archeologische Resultaten

3.1. Werfcontrole

Op 25/08/2008 werd het afgraven van de bodem rond de molen archeologisch begeleid. De graafwerken kaderden binnen de voorbereidingswerken: rond de molen diende een betonnen vloerplaat gegoten te worden waarop de stelling geplaatst kon worden. De werfcontrole leverde in de eerste plaats enkele gegevens op over de fundering van de molen. De fundering bestaat uit een bakstenen ringconstructie met een hoogte van nauwelijks 50cm. De fundering is m.a.w. zeer oppervlakkig, wat ook duidelijk bleek na het ruimen van het puin binnenin de molen (cfr. 3.2.1.)

Figuur 27 : Werfcontrole 25/08/2008

Ter hoogte van de hoek met de zuidmuur van de maalderij kon vastgesteld worden dat de fundering van de molen rust op een bakstenen constructie (S7) met een breedte van ca. 1,2m en een hoogte van 80cm. Vermoedelijk moet deze structuur geïnterpreteerd worden als een teerling, afkomstig van de houten standaardmolen.

Figuur 28 : Overzichtsfoto t.h.v. de hoek met de zuidelijke muur van de maalderij

Tijdens de werfcontrole werden ook heel wat bakstenen muren aangetroffen, die waarschijnlijk in verband te brengen zijn met de industriële ontwikkeling vanaf de 19de eeuw. Ter hoogte van de deuropening in de zuidmuur van de maalderij kwam een rechthoekige bakstenen constructie aan het licht (S1-S2), gekenmerkt door het gebruik van harde witte kalkmortel. Baksteenformaat kon niet bepaald worden; de breedte van de bakstenen bedroeg 9,5cm.

Figuur 29 : Overzichtsfoto t.h.v. de hoek met de zuidelijke muur van de maalderij

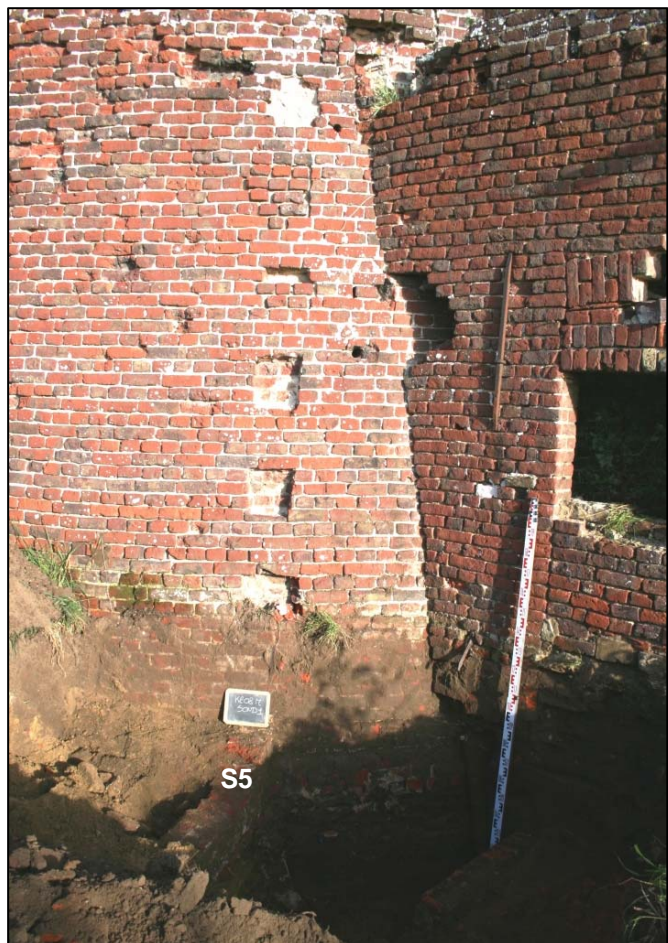
Met deze muur correspondeerde een bakstenen vloerniveau (S3), dat zich bevond op 20cm t.o.v. de onderkant van de deuropening in de zuidmuur van de maalderij. De constructie kon slechts gedeeltelijk onderzocht worden, vermits deze verder doorliep in oostelijke richting.

Figuur 30 : Overzichtsfoto t.h.v. de hoek met de zuidelijke muur van de maalderij

Tenslotte moeten nog twee bakstenen muren vermeld worden: S5 en S6. S5 heeft een breedte van 22cm en wordt gekenmerkt door een vertanding aan oostelijke zijde. De vertanding heeft een breedte van 4cm en een hoogte van 13cm. Het gaat om een erg oppervlakkige muur: de diepte bedroeg nauwelijks 23cm. Vermoedelijk moet deze muur gerelateerd worden met de relictten aan de zuidelijke zijde van de molen (fig. 31).

Ten westen van S1 bevond zich op 1,13m t.o.v. de onderkant van de deur in de zuidmuur van de maalderij een tweede bakstenen vloerniveau (S4). Deze structuur bestond slechts uit twee baksteenlagen (totale hoogte 14,5cm) en was bovenop de moederbodem aangelegd. Het verband tussen S1 en S4 kon niet duidelijk vastgesteld worden.

Figuur 31: Overzichtsfoto t.h.v. de hoek met de zuidelijke muur van de maalderij

S6 heeft een breedte van slechts 12cm en bestaat uit bakstenen met een breedte van 9,5cm. Of er een verband bestaat tussen deze muur en het bakstenen vloerniveau S4, kon niet met zekerheid vastgesteld worden, omdat S4 aan zuidelijke zijde vrij slecht bewaard was.

3.2. Opgraving

3.2.1. Molen

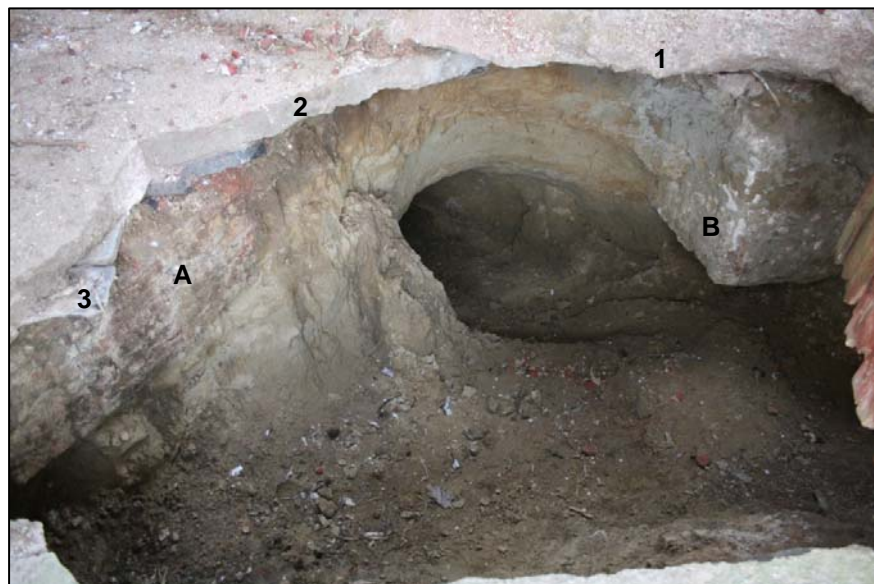
Bij aanvang van het archeologisch onderzoek, na het puinruimen, konden reeds enkele interessante vaststellingen gedaan worden. De diepte van de fundering bedraagt slechts ca. 50cm, wat niet uitzonderlijk is voor dergelijke molens. Uit vergelijkend onderzoek blijkt dat stellingmolens vaak gefundeerd werden tot op het niveau van de vorstgrens. Bovendien blijkt uit de bodemkaart (fig. 5) dat de projectlocatie gekenmerkt wordt door een zandleembodem, wat een zeer solide draaggrond is.

De bodem onder de fundering van de molen was voor meer dan 1/3 van de omtrek volledig weggespoeld en dit bijna over de volledige breedte van de fundering (fig. 32). Rekening houdende met de slechte toestand waarin de molen verkeerde (cfr. 2.1.), was het duidelijk dat het archeologisch onderzoek zich zou beperken tot enkele waarnemingen.

Figuur 32 : situatie bij aanvang van de werken

Na het ruimen van het puin bleek bovendien dat niet alleen de bodem onder de fundering lokaal uitgespoeld was: ook onder de vloerplaat bleek de bodem plaatselijk uitgespoeld te zijn. Door infiltratie van regenwater was een tunnelachtige holte ontstaan met een lengte van 2,75m en een breedte variërend van 1,7m tot 1,2m (fig. 33).

Figuur 33 : situatie bij aanvang van de werken

Het archeologisch onderzoek in de molen bracht drie opeenvolgende vloerniveaus aan het licht: twee betonnen vloerplateaus en één in Doornikse kalksteen. Opmerkelijk was de vaststelling dat alle vloerniveaus ter hoogte van de toegangspoort zwaar verstoord waren (fig. 33). In het licht van de verdere vaststellingen lijkt het zeer waarschijnlijk dat deze verstoring in verband te brengen is met WOI.

De recentste vloerplaat (fig. 33-1) bestaat uit gewapend beton en heeft een dikte van 18cm. Het noordelijke gedeelte van deze vloer, ca. 15,3m², was volledig verdwenen. Deze vloerplaat bleek bovenop een oudere betonnen vloerplaat gelegd te zijn, met een dikte van 16cm (fig. 33-2). Ter hoogte van de verstoring bleek deze vloerplaat niet uit gewapend beton te bestaan. Tenslotte kon een derde vloerniveau vastgesteld worden, bestaande uit plavuizen in Doornikse kalksteen (fig. 33-3). De plavuizen bleken over de volledige breedte van de onderzochte zone voor te komen. De lengte of de breedte kon in geen enkel geval vastgesteld worden; de dikte bedroeg 9/10cm. Onder de plavuizen kwam een mortellaag van ca. 6cm voor. Het vloerniveau in Doornikse kalksteen moet beschouwd worden als het originele vloerniveau van de stellingmolen. Uit welke periode de twee betonnen vloerniveaus dateren, is niet helemaal duidelijk. Vermoedelijk moeten ze in verband gebracht worden met de mechanisatie van de molen en dateren ze bijgevolg voor WOI.

Onder de plavuizen werden twee metselwerkmassieven aangetroffen, die hieronder A en B genoemd zullen worden (fig. 33-A/B). Massief A (fig. 34) bestaat uit 8 baksteenlagen (21/21,5x10x4,5cm) en matig zachte zandige witbeige kalkmortel. Het betreft vrij zorgvuldig metselwerk met een hoogte van 49cm en een breedte 127cm. Eén zijde kon omwille van veiligheidsredenen niet volledig onderzocht worden; in elk geval bedraagt de lengte van deze zijde meer dan 83cm. De bovenkant van het metselwerk bevindt zich op 6,5cm t.o.v. de onderkant van vloerniveau 3. De aanwezigheid van het nivelleringspakket tussen massief A en vloerniveau 3 moet in verband gebracht worden met de aanleg van vloerniveau 3.

Figuur 34 :Massief A

Figuur 35 :Massief B

Massief B (fig. 35) vertoont qua constructie heel wat verschillen met massief A, waardoor men zich de vraag kan stellen of beide constructies wel gelijktijdig zijn. Het gaat om vrij ruw afgewerkt metselwerk, gekenmerkt door zeer harde witte kalkmortel. Baksteenformaat kon niet bepaald worden. Het metselwerk heeft een hoogte van 97cm en een breedte van 1,10m. Eén zijde kon opnieuw niet onderzocht worden omwille van veiligheidsredenen, maar de lengte bedraagt meer dan 1,25m.

De bovenkant van massief B bevindt zich op 28cm t.o.v. de onderkant van vloerniveau 3. In tegenstelling tot massief A komt tussen vloer 3 en massief B een bakstenen opvulling voor, bestaande uit 3 lagen baksteen en harde witte kalkmortel.

Wat de interpretatie van deze metselwerkmassieven betreft, moet men zich eerst de vraag stellen of beide massieven zich wel *in situ* bevinden. Spijtig genoeg is door de aanleg van de fundering van de bakstenen stellingmolen, met name door het graven van de aanleg sleuf, heel wat belangrijke informatie verloren gegaan. Indien beide metselwerkmassieven zich *in situ* zouden bevinden, zou het kunnen gaan om zgn. teerlingen, afkomstig van de houten standaardmolen. De meeste standaardmolens werden immers opgetrokken op vier gemetselde teerlingen, ook wel stiepen genoemd. Molens die zonder teerlingen opgetrokken waren, waren immers veel minder duurzaam. Meestal stonden de teerlingen gericht op de windrichting: de hoogteteerlingen lagen op de noordzuid-as, de laagteteerlingen op de oostwest-as¹³. De onderlinge afstand van de teerlingen werd bepaald door de lengte van de kruisplaten (ca. 7m). In sommige gevallen stonden de laagteteerlingen iets verder van mekaar, omdat de steekbanden daarvan langer waren en dus een wijdere voeteling hadden dan de steekbanden van de hoogteteerlingen. De hoogte van de teerlingen varieerde van ca. 1,3m tot 1,5m. De hoogteteerlingen waren ca. 30cm hoger dan de laagteteerlingen. Op die manier konden de kruisplaten, waarop de molen via de steekbanden hing, onafhankelijk van elkaar verwijderd worden.

Een blik op het overzichtsplan (cfr. bijlage 1) maakt onmiddellijk duidelijk dat de bakstenen massieven niet haaks op elkaar staan. Bovendien bevinden massief A en B zich ook op een vrij korte afstand t.o.v. mekaar: de afstand tussen beide massieven bedraagt nauwelijks 3m. Omwille van deze redenen vermoeden we dat de massieven de oorspronkelijke teerlingen van de standaardmolen zijn, die herbruikt zijn tijdens de bouw van de latere stellingmolen. De teerlingen bevinden zich m.a.w. niet meer op hun oorspronkelijke positie, maar werden verplaatst in functie van de interieurinrichting van de stellingmolen. Op het gelijkvloers van de molen bevond zich immers de maalinrichting, bestaande uit zeer zware molentuigen zoals de kollergang. De stabiliteit van de vloer was dan ook cruciaal voor het goed functioneren van de molen. Mogelijk fungeerden de bakstenen massieven als extra steunpunten voor deze vloer in Doornikse kalksteen en de molentuigen erboven.

Uit het archeologisch onderzoek is ook gebleken dat de zone tussen massief A en massief B ca. 73cm opgehoogd is. Onder vloer 3 komt immers een donkerbruin zandemig ophogingspakket (1) voor. Ter hoogte van massief A komt een grijze zandige laag voor met fragmenten kalk, baksteenfragmentjes en houtskoolfragmenten.

Figuur 36 : Ophogingspakket

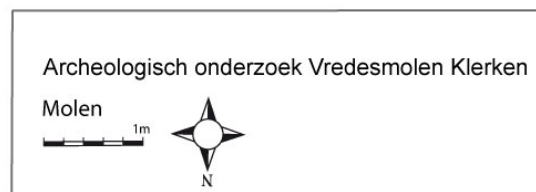
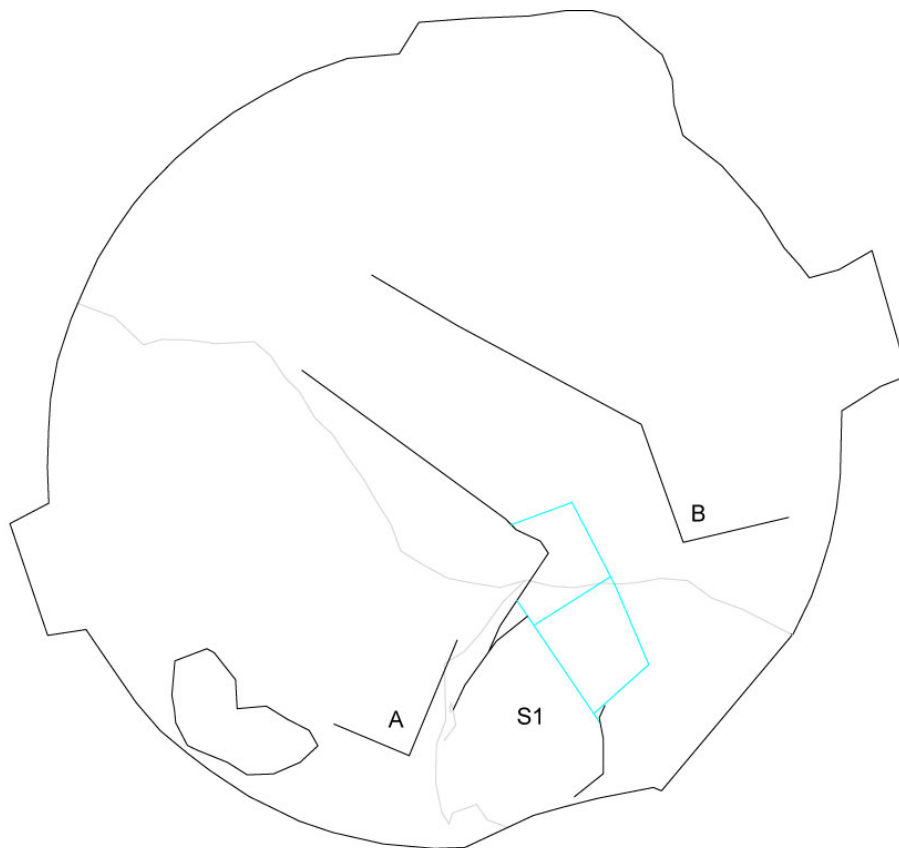
¹³ BAUTERS, P., Van zAdelsteen tot Zetelkruier. 2000 jaar molens in Vlaanderen. Gent, Provincie Oost-Vlaanderen, 1998 / 2000, pg. 87-89.

Deze oriëntatie is echter geen algemene regel; er bestaan immers heel wat uitzonderingen (BAUTERS, P., Van zAdelsteen tot Zetelkruier. 2000 jaar molens in Vlaanderen. Gent, Provincie Oost-Vlaanderen, 1998 / 2000, pg. 87).

Bij het opkuisen van de zone ter hoogte van de toegangspoort kwam een duidelijke uitgraving aan het licht (S1). Spijtig genoeg konden slechts enkele lokale vaststellingen gedaan worden, omwille van de stabiliteitsproblemen. Ter hoogte van profiel 1 bedroeg de breedte van de uitgraving 1,6m.

Figuur 37 : S1

Figuur 38 : Plattegrond Molen

Figuur 39 : S1

Tijdens het onderzoek van S1 werden geen beschoeiings-elementen aangetroffen. In het bovenste vullingspakket werden wel enkele houtrestanten aangetroffen, maar het is niet duidelijk of deze in verband te brengen zijn met S1 of van recentere oorsprong zijn. We dienen bovendien op te merken dat sommige beschoeiingen zoals zandzakken nauwelijks sporen achterlaten en bovendien na de oorlog dikwijls verwijderd werden.

Het vullingspakket van S1 bestaat volledig uit vergraven moederbodem. De vulling vertoont qua kleur en textuur zeer veel overeenkomsten met de vaste bodem, maar is merkkelijk minder compact. In het vullingspakket werd geen archeologisch materiaal aangetroffen.

Hoewel vanwege het stabiliteitsprobleem slechts lokaal onderzoek verricht kon worden, kon toch vastgesteld worden dat de uitgraving ter hoogte van de toegangspoort niet onder de fundering doorloopt. Daarnaast kon ook vastgesteld worden dat deze uitgraving in verbinding staat met de "tunnelachtige" uitspoeling. Vermoedelijk behoren beide segmenten tot dezelfde structuur en is de holte ontstaan door het uitspoelen van het minder compacte vullingspakket.

S1 werd lokaal onderzocht tot op 38,01m TAW. Omdat de bodem van deze structuur op dit niveau nog niet bereikt was, werd in overleg met Marc Dewilde (VIOE) en Dries Vanhove geboord met een edelmannboor. De boring werd uitgevoerd in aanwezigheid van Marc Dewilde. De grens met de moederbodem bevond zich op 4,83m t.o.v. de bovenkant van vloer 2. Interessant was de vaststelling dat zich helemaal onderaan houtrestanten in het vullingspakket bevonden (fig. 40).

Figuur 40 : Houtrestanten in het onderste niveau van S1

3.2.2. Maalderij

Figuur 41 : Overzichtsfoto maalderij

Figuur 42 : Verzakking in de bakstenen vloer

3.2.2.1. Sondering tegen de oostelijke muur van de maalderij

Figuur 43 : Sfeerfoto tijdens het maken van de sondering

Figuur 44 : Sondering tegen Muur 2

Na het ruimen van het puin in de maalderij bleek duidelijk dat de vloer uit volledige rode bakstenen (10,5x4,5cm) bestond. In de zuidwestelijke hoek bevindt zich een dieper niveau (5,4m²), gekenmerkt door de aanwezigheid van een gekaleide bakstenen vloer en wanden.

Bij het opkuisen van de bakstenen vloer bleek duidelijk dat de zone tegen de oostelijke muur van de maalderij volledig verzakt was. Deze vaststelling vormde de aanleiding voor het maken van een sondering op deze plaats. Doelstelling van de sondering was het nagaan van de oorzaak van de verzakking. Uit het onderzoek bleek dat onder de bakstenen vloer een aanzienlijk puinpakket voorkwam, hoofdzakelijk bestaande uit baksteenfragmenten. De dikte van dit pakket varieerde van 40 tot 45cm. Het puinpakket liep bovendien door onder de steunbeer in de zuidoostelijke hoek van de maalderij. Het baksteenpuin kwam enkel in de verzakte zone voor: het oostprofiel van de sondering toonde duidelijk aan dat de oostelijke muur van de maalderij niet op baksteenpuin gefundeerd was; het westprofiel wees erop dat de rest van de bakstenen vloer rechtstreeks op de moederbodem aangelegd was. Dit laatste werd ook bevestigd door de drie sonderingen tegen de noordelijke muur van de maalderij.

In het puinpakket werden enkele archeologische vondsten aangetroffen¹⁴. Het betreft:

- volledig glazen (melk)flesje, rond, vervaardigd in dubbele gietmal, hoogte 9,9cm, Ø bodem 4,5cm, Ø rand 4,2cm, max. Ø lichaam 5,3cm
- volledig glazen (inkt)flesje, rechthoekig lichaam, smalle hals met verdikte rand, vervaardigd in dubbele gietmal, hoogte 6,8cm, Ø rand 1,8cm; max. breedte lichaam 2,9cm
- 2 bodemfragmenten van een drinkglas, vervaardigd in dubbele gietmal, refitbaar
- 4 volledige knopen, 2 knoopfragmenten, zink (Duits)
- 2 munten: 5 Pfennig Deutsches Reich 1890, 2 Pfennig Deutsches Reich 1875
- 1 aardewerkfragment: bodemfragment (drinknap) in faïence fine met blauwe, florale decoratie op de binnenzijde, standring, restanten van stempel op de onderzijde
- 1 volledige kogel: 1 Lebelkogel (Frans)
- 1 niet-geïdentificeerd voorwerp, zink (vermoedelijk Duits), koker
- 1 ijzerfragment (mogelijk fragment van een meslemmet)
- 1 schopfragment met restanten van hout in de steel, afgerond infanteriemodel
- 1 fragment van een pikhouweel

¹⁴ Met dank aan Patrick Van Wanzele.

3.2.2.2. Sondering tegen de noordelijke muur van de maalterij

Tegen de noordelijke muur van de maalterij werden drie kleine sonderingen gemaakt. De diepte van de sonderingen varieerde van 17 tot 24cm t.o.v. het bakstenen vloerniveau. Volgens enkele mondelinge getuigenissen bevond zich ter hoogte van deze muur een bakstenen overwelfde structuur, die de maalterij verbond met de molenhoeve aan de overzijde van de straat. Dankzij de drie sonderingen kon deze theorie met zekerheid weerlegd worden: in geen enkele sondering werd een aanwijzing gevonden voor het voorkomen van een dergelijke structuur. Ook tijdens het onderzoek van het opgaand muurwerk, werden nergens verstoringen in het metselwerk aangetroffen.

Figuur 45 : Sondering Muur1

3.2.2.3. Vaststellingen in de westelijke muur van de maalterij

In de westelijke muur van de maalterij bevindt zich op 51cm t.o.v. het vloerniveau een min of meer vierkante opening met een hoogte van 69cm en een max. breedte van 75cm (fig. 46). Het archeologisch onderzoek beperkte zich tot enkele vaststellingen, gezien de zeer slechte toestand van het opgaand muurwerk.

Het archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat het vullingspakket dat zich net achter deze muur bevond beschouwd moet worden als verplaatste moederbodem¹⁵. Argumenten daarvoor zijn de aanwezigheid van vrij grote brokjes kalk alsook houtskool- en baksteenfragmentjes (fig. 47).

Figuur 46 : Opening in de westelijke muur van de maalterij

Figuur 47 : Verplaatste moederbodem met kalk, houtskool- en baksteenfragmenten

¹⁵ Met dank aan Marc Dewilde (VIOE).

Er werd geen enkele aanwijzing gevonden voor de aanwezigheid van een gegraven structuur, die de maalderij zou verbinden met de molen. We dienen echter op te merken dat we slechts enkele beperkte waarnemingen konden doen omwille van de slechte toestand van de westelijke maalderijmuur. Mogelijk moet het vullingspakket ten westen van deze muur in verband gebracht worden met de aanleg van de muur. Er is ook geen enkele aanwijzing dat de opening in deze muur tijdens WOI ontstaan is.

3.2.2.4. Vaststellingen t.h.v. het trapgat

Aanvankelijk bestond de indruk dat S1 onder de fundering van de molen, t.h.v. de aansluiting met de maalderij, verder doorliep. De bodem rechts van de stippellijn op fig. 48 was immers duidelijk minder compact dan de bodem links van de stippellijn, waardoor de indruk ontstond dat het om een vullingspakket ging. Bovendien bleek de bodem plaatselijk gekenmerkt te worden door het voorkomen van inclusies, zoals kalk-, houtskool- en baksteenfragmentjes.

Figuur 48 : Situatie t.h.v. de aansluiting met de maalderij

We kunnen dan ook concluderen dat het in elk geval om verplaatste moederbodem gaat¹⁶. Er zijn echter geen sluitende bewijzen dat S1 verder doorliep in oostelijke richting en in verbinding stond met de maalderij. Eerder kan vermoed worden dat de vergraven moederbodem in verband te brengen is met de bouw van de maalderij en/of de molen.

¹⁶ Met dank aan Marc Dewilde (VIOE).

4. Evaluatie en advies

4.1. Evaluatie

Door de slechte toestand van de molen bleef het archeologisch onderzoek beperkt tot enkele lokale waarnemingen. Niettemin leverde het onderzoek toch enkele interessante gegevens op.

Uit de studie van de beschikbare luchtfoto's en *trench maps* blijkt heel duidelijk dat de molensite, met inbegrip van de molenhoeve, een heel belangrijk communicatiecentrum was. Aanwijzingen hiervoor zijn de talrijke landwegen rondom en vooral ten zuiden van de molen, spoorwegen (zowel *decauville* als *metre-gauge*), telegraaflijnen, *cabie trenches* etc. De molen werd reeds in het begin van de oorlog in gebruik genomen als observatiepost, maar het is niet duidelijk of de site onmiddellijk uitgegroeid is tot een communicatieknooppunt. In elk geval blijkt uit de luchtfoto's dat de molensite pas in het voorjaar van 1918 zwaar gebombardeerd is. Interessant is ook de vaststelling dat de molensite over een eigen lokaal verdedigingssysteem beschikte, bestaande uit minstens twee loopgraven ten zuiden van de molen.

Het onderzoek van de molenromp bleef omwille van de hoge veiligheids- en stabiliteitsrisico's beperkt tot enkele lokale waarnemingen en sonderingen. Het onderzoek bracht ter hoogte van de toegangspoort een uitgraving met een breedte van ca. 1,6m aan het licht. Mogelijk wijzen de houtrestanten in de boring op het voorkomen van een houten beschoeiing; na de opgave werd de structuur volledig opgevuld met vergraven moederbodem. Deze vaststelling verklaart waarom onder de vloerniveaus van de molen een tunnelachtige holte ontstaan is door infiltratie van regenwater. Het vullingspakket van S1 bestaat immers in tegenstelling tot de moederbodem uit een vrij losse vulling. Er zijn dan ook heel wat aanwijzingen dat S1 en de tunnelachtige holte deel uitmaken van dezelfde structuur. Omwille van de hoge veiligheidsrisico's konden geen van beide structuren in detail onderzocht worden. De boring in het vullingspakket van S1 toonde wel aan dat de bodem ongeveer op 5m t.o.v. de vloerplaat te situeren is.

Onmiddellijk stelt zich de vraag hoe de uitgraving in de molen geïnterpreteerd moet worden. Aanvankelijk gingen we ervan uit dat S1 beschouwd moet worden als een vluchtweg, waarlangs de bezetters tijdens de definitieve opgave van de molen naar lageregelegene zones konden vluchten. Deze theorie zou het verhaal, dat de Duitsers tijdens de bestorming van de molen op 28 september 1918 via een onderaardse gang uit de molen ontsnapt zijn, enigszins bevestigen. Volgens het verhaal bevindt de ingang van deze vluchtweg zich echter in het bijgebouw en niet in de molen.

Het niveau van de bodem t.o.v. de vloerplaat, m.a.w. de diepte van S1, roept toch heel wat vragen op. We dienen natuurlijk wel op te merken dat slechts op één plaats in het vullingspakket geboord werd; omwille van de veiligheidsrisico's was het onmogelijk om meerdere boringen uit te voeren. Bijgevolg is er geen absolute zekerheid dat de vastgestelde diepte representatief is voor de volledige structuur. Volgens de meest plausibele hypothese moet de uitgraving geïnterpreteerd worden als een verticale schacht, van waaruit een onderaardse gang aanzet in de richting van de Klerkenstraat. De diepte zou dan verklaard kunnen worden door het feit dat men op een vrij grote afstand van de molen aan de oppervlakte wilde komen.

Andere interpretaties kunnen voorlopig niet uitgesloten worden. Het voorkomen van een diep dugout onder de molen is een tweede hypothese. In dit geval zou de diepe uitgraving te interpreteren zijn als de toegangsschacht van de ondergrondse schuilkelder. Spijtig genoeg kon deze hypothese omwille van de grote veiligheidsrisico's niet verder onderzocht worden. In elk geval werden tijdens de sondering geen sporen van houten treden of andere houten elementen aangetroffen.

Evenmin kan uitgesloten worden dat de structuur in de molen te interpreteren is als een verluchtungskoker. We dienen hier echter onmiddellijk op te merken dat het aanleggen van een verluchtungskoker binnenin de molen niet echt evident lijkt.

Misschien moet gedacht worden aan een minder voor de hand liggende hypothese: misschien had men de bedoeling om het belangrijke communicatiecentrum bij een bestorming door geallieerde troepen op te blazen door explosieven in de koker aan te brengen?

De maalderij, het bijgebouw ten oosten van de molen, werd tijdens WOI gebruikt als schuilplaats. Volgens het verhaal zou zich in de maalderij bovendien de toegang bevinden van de vluchtweg, waarlangs de Duitsers op 28 september uit de molen ontsnapt zijn. Volgens enkele getuigen zou de toegang zich bevinden in de noordelijke muur van de maalderij, volgens anderen in de westelijke muur. Het archeologisch onderzoek in de maalderij heeft aangetoond dat er geen aanwijzingen zijn voor het voorkomen van een ingestorte toegang van een vluchtweg. De sonderingen tegen de noordelijke muur van de maalderij leverden geen archeologische gegevens op. Het onderzoek van de opening in de westelijke muur bracht geen gegraven structuur aan het licht.

De sondering tegen de oostelijke muur, ter hoogte van de verzakking in de bakstenen vloer, bracht wel enkele interessante gegevens aan het licht. Onder de vloer bleek zich immers zeer lokaal een puinpakket te bevinden. In dit pakket werden enkele vondsten aangetroffen, die zonder twijfel met WOI in verband te brengen zijn. Deze vaststelling roept toch enkele vragen op: werd de bakstenen vloer in de maalderij tijdens of na WOI aangelegd? Op basis van de stratigrafie is de vloer immers jonger dan de WOI-vondsten. In de vloer zijn geen bouwnaden, die erop zouden wijzen dat de vloer lokaal hersteld is. Dit zou betekenen dat de huidige vloer geen deel uitmaakt van de oorspronkelijke maalderij. Vreemd genoeg lijkt het baksteenformaat van de vloer wel overeen te komen met het baksteenformaat van het opgetrokken muurwerk.

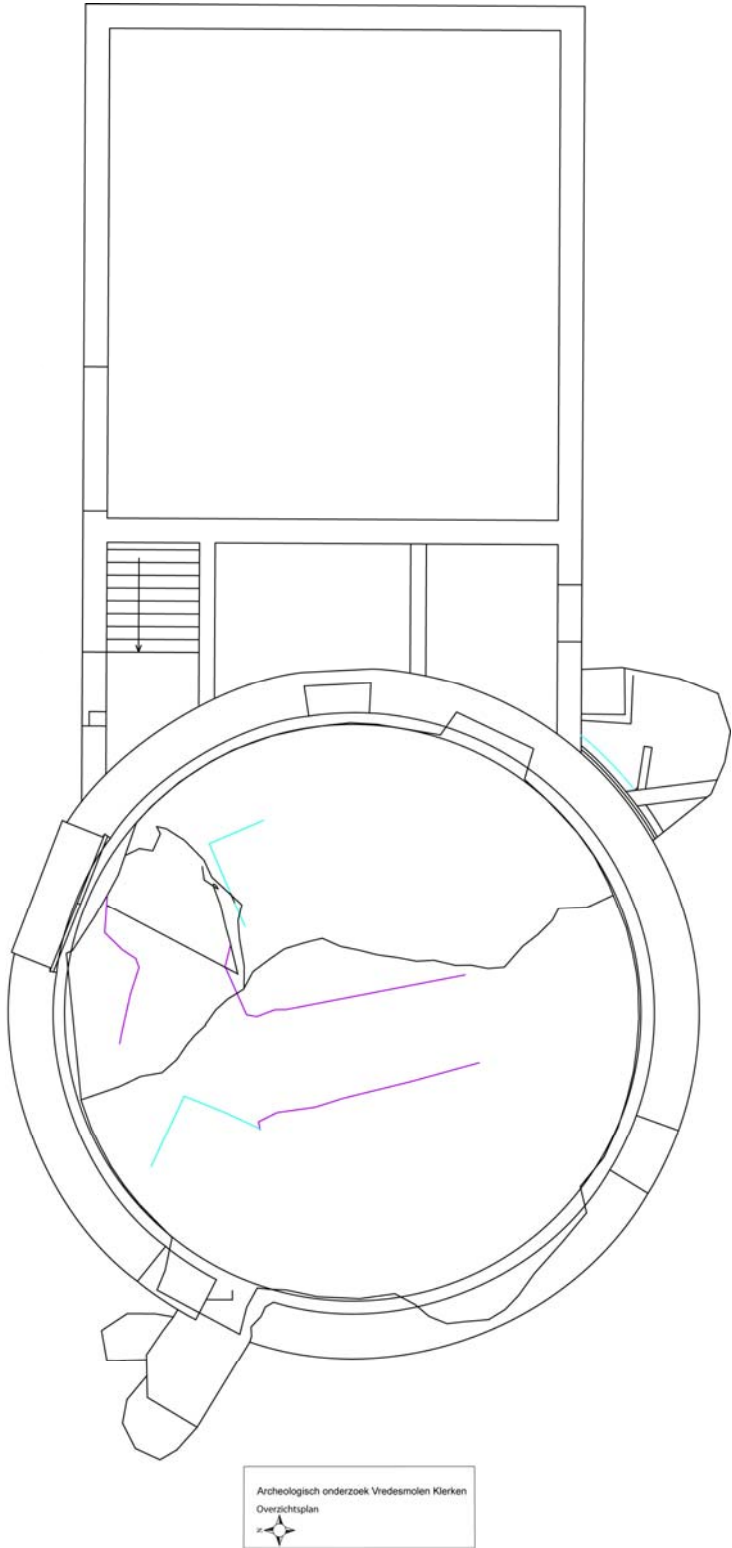
4.2. Advies

Omwille van de hoge veiligheids- en stabiliteitsproblemen is het niet mogelijk om verder onderzoek uit te voeren.

In overleg met de architecten Dries Vanhove en Benoît Delaey alsook het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed (Sam De Decker) werd na afloop van het archeologisch onderzoek beslist om de uitgraving onder het vloerniveau van de molen zo snel mogelijk op te vullen omwille van het onmiddellijke instortingsgevaar. Na het ruimen van het puin binnenin de molen zal de bodem onder het vloerniveau immers versneld inspoelen.

In overleg met het Agentschap R-O Vlaanderen Onroerend Erfgoed werd beslist om de uitgraving, t.e.m. de drie onderste baksteenlagen van de fundering, volledig op te vullen met beton gekenmerkt door een lage krimpfactor.

Bijlage: overzichtsplan

Figuur 49 : Overzichtsplan met aanduiding van S1 (paars) en metselwerkmassieven (blauw) (© Dries Vanhove)